VLASTIVĚDNÉ STRÁNKY BÍTOVAN

ČÍSLO - 1 - 2017 příloha Místního zpravodaje obce Bítovany - BÍTOVÁKU

K historii barevného snímku dětí z Bítovan (2017/1)

Před nějakým časem, pravděpodobně při skenování fotografií pro výstavu o historii školy v Bítovanech v r. 2006, se mně do ruky dostal barevný snímek. Nevěděl jsem však, kam jej mám historicky zařadit. Na první pohled jsem poznal, kde byla fotografie pořízena. Tím místem je prostranství před zámkem v sousední Lukavici.

Poznal jsem i všechny děti na obrázku. Dlouho však bylo pro mě tajemstvím, proč, a při jaké příležitosti se skupina slavnostně vyšňořených bítovanských školáků, s pionýrskými šátky kolem krku, do Lukavice vypravila. Náhoda tomu chtěla, že jsem se o fotografii zmínil Františku Dostálovi. František usoudil, že by to mohl být snímek ze dne, kdy bítovanští školáci jeli na ozdobených jízdních kolech vítat účastníky etapového cyklistického závodu, který starší z nás pamatují pod názvem „Závod míru".

Na základě této informace už bylo pátrání po datu pořízení snímku otázkou několika málo hodin. Snímek byl pořízen při etapovém závodu cyklistů, který jel po trase mezi hlavními městy tří sousedních zemí, v té době Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky a Československé socialistické republiky, tedy mezi Varšavou, Berlínem a Prahou. Závod byl odstartován 9.5.1964 ve Varšavě a končil 25.5.1964 čtrnáctou etapou z Českých Budějovic do Prahy, na stadionu Slávie v pražském Edenu.

Třináctá, předposlední etapa, vedla z Pardubic do Českých Budějovic a měřila 204 km. Trasa etapy, po startu v Pardubicích, vedla přes Medlešice, Chrudim, Slatiňany, Lukavici, Vížky, Podlíšťany, Ochoz, Nasavrky, Novou Ves, Rohoznou, Trhovou Kamenici a dále na České Budějovice.

Pro děti z Bítovan byla Lukavice nejbližším místem, kde mohly spatřit a povzbuzovat závodníky, tehdy velmi slavného závodu. Pro nás, kteří jsme již navštěvovali 6. až 9. ročník na ZDŠ v Žumberku, byly takovým nejbližším místem Vížky, malá vesnička v sousedství k Žumberku, jen přes údolí řeky Holetínky.

Silnice vedoucí od Lukavice k Vížkám po celé délce trasy, až na vrchol za Vížkami, stoupá. Vždyť na délce cca 2,4 km překonává výškový rozdíl téměř 90 m.

Povzbuzovat závodníky do Vížek se vypravila celá žumberská škola, každá třída pod vedením svého třídního učitele. Živě si tuto výjimečnou událost pamatuji, jako by se závod konal včera. Bylo krásné slunečné počasí a náš třídní učitel, pan Stanislav Doucek, vybral pro nás, žáky sedmé třídy, strategicky výhodné místo k pozorování závodu, a to až nad Vížkami, tj. v místě nejvyššího bodu v části etapy od startu závodu v Pardubicích.

Předpoklad pana učitele byl takový, že závodníci v těchto místech pojedou pomaleji a my budeme mít lepší možnost si je prohlédnout. Jaké však bylo naše zklamání! Jen trochu protažený peloton ve skupinkách závodníků kolem nás projel rychlostí, kterou běžný cyklista nedosahuje ani po rovině.

V takové rychlosti bylo pro nás obtížné identifikovat vedoucího závodníka ve žlutém tričku. Tím byl po třech vítězných etapách náš cyklista Jan Smolík, který do startu závodu v Pardubicích nastupoval se sedmiminutovým náskokem z předchozích dvanácti etap. Svůj náskok si udržel až do cíle v Praze a v závodu dlouhém 2466km zvítězil. Po celou část závodu na území naší republiky byl přihlížejícími povzbuzován pokřikem „Smolíčku, pacholíčku, dojeď nám ve žlutém tričku".

Z novinových zpráv o průběhu třinácté etapy závodu se s poměrně velkou přesností dá dopočítat v kolik hodin projížděli závodníci obcí Lukavice. Dobový tisk uvádí, že ve 12:22 hod. projížděli závodníci Medlešicemi a ve 13:07 hod. Trhovou Kamenicí. V dalším pátrání po hodině a minutách průjezdu závodníků obcí Lukavice se musíme spolehnout na zjištění času pomocí výpočtu z průměrné rychlosti závodníků, která byla ve sledovaném úseku přibližně 40 km/hod. Jsou-li údaje v dobovém tisku pravdivé, pak čelo Závodu míru mohlo projíždět Lukavicí v čase 12:35 až 12:40 hod.

Tímto zjištěním, že barevný snímek dětí z Bítovan byl pořízen v Lukavici, v sobotu 23.5.1964 kolem poledne, před průjezdem závodníků etapového cyklistického závodu - Závodu míru, by mohlo být pátrání po okolnostech vzniku třiapadesát let starého snímku uzavřeno. Zbývá ještě ujistit se o autorovi barevné fotografie, kterým je pravděpodobně tehdejší ředitel ZŠ v Bítovanech, pan Miloslav Lesný.

Fotografie ze soboty 23.5.1964 zachycuje děti ze ZŠ Bítovany před „zámkem" v Lukavici. Děti čekají na závodníky etapového cyklistického závodu, „Závodu míru". Trasa třinácté etapy závodu Varšava, Berlín, Praha ročníku 1964 vedla z Pardubic do Českých Budějovic i přes obec Lukavici.

Na snímku zprava — Josef Pražan (†2005), Marie Čechlovská, Libuše Nováková (†2016), Věra Alinčová, František Boček (†2010), František Šindelář (†2012), Hana Štursová, Marie Bohuňková, Jan Chour (†2013), Pavel Drášil, Marie Pavlíková, Iva Dalecká a Jana Pavlíková. (pozn.—dívky jsou uvedeny pod rodným příjmením).

Informační zdroje k příspěvku č. 2017/1:
archiv a fotoarchiv autora příspěvku,
www.brnensky.denik.cz

Suška na ovoce v Bítovánkách (2017/2)

Snaha o uchování potravin provází lidskou společnost po dlouhá staletí. Důvod k uchování potravin po delší časové období byl prostý, ne vždy bylo k dispozici čerstvé jídlo. Dnešní technologie konzervace potravin nabízí celou řadu možností, povětšině chlazením a zmrazením.

Nejstarší metodou na světě k delšímu uchování ovoce je jeho sušení, odbornou terminologií nazývaná dehydratace. V oblastech starověkých civilizací, v Mezopotámii, se sušilo ovoce zabalené do suchých palmových listů a uložené pod vrstvu horkého písku. Řekové a Římané sušili hrozny, Peršané meruňky.

V našich klimatických podmínkách se pro menší množství ovoce k jeho sušení využívalo chlebových pecí, často umístěných v obytných místnostech. V oblastech s většími ovocnými sady sloužily k sušení ovoce samostatné sušírny, sušky. Objekt sušky byla malá budova, většinou samostatně stojící na okraji zahrady, v uctivé vzdálenosti od obytných stavení a hospodářských budov, v té době většinou staveb se střechou krytou došky.

Důvod k odstupu sušky od okolních budov byl ryze bezpečností, od otevřeného ohně v sušce hrozil okolním stavením požár.

Suškou na ovoce s určitostí nedisponovalo každé hospodářské stavení v obci, tu zřejmě vlastnili jen ti hospodáři, kterým patřil větší ovocný sad, zejména sad švestek. S velkou pravděpodobností byla suška na ovoce při bítovanském panském dvoře Auerspergů. Objekt sušky, již bez provozu, stál ještě ve třicátých letech minulého století v těsné blízkosti řeky a náhonu od dolního mlýna rodiny Zelených, v rohu zahrady hospodářského stavení čp. 28 rodiny Pejchů.

Další místo, o kterém víme přesně, kde suška na ovoce stála, se nachází v místní části naší obce, v Bítovánkách. Do dnešních dnů má pozemek pod bývalou suškou i svoje parcelní číslo. Malá suška stála na parcelním čísle 58/2 s výměrou 19 m^2, dnes lesním pozemku. I současný stav místa a jeho okolí dává představu o pozemku, který byl cíleně člověkem pro malou stavbu upraven.

Rozměry pozemku pod bývalou suškou, 3 m na šířku - 6 m na délku, zhruba odpovídají rozměrům sušek, tak jak je známe např. z přeneseného objektu sušky na ovoce ze Střítěže u Skutče do Souboru lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci. Čerpáme-li ze vzpomínek pamětníků, tak suška v Bítovánkách stála ještě kolem r. 1935. Zda však v té době ještě sloužila svému původnímu účelu, se můžeme jen dohadovat.

S velkou pravděpodobností to byla poslední suška na ovoce, která jako samostatný objekt k sušení ovoce na území katastru obce sloužil. K domněnce, že tomu tak bylo, vede zjištění, že i Bítovanští docházeli sušit ovoce k Bakešům do Bítovánek. Suška tehdy patřila k hospodářskému stavení čp. 6 rodiny Bakešů a byla od stavení v bezpečné vzdálenosti více než 40 m.

Podoba sušky se do dnešních dnů nedochovala, nic nevíme ani o způsobu sušení ovoce. V dalším uvažování o sušce se musíme spolehnout jen na dostupné informace o podobných zařízeních. Topeniště sušky bylo zřejmě krbového typu, palivem dřevo, k sušení ovoce docházelo ohřátým vzduchem. Ovoce k sušení bylo ukládáno na posuvné dřevěné lísky přibližně šířky 1 m a délky 2 m. K uložení lísek nad sebe sloužily líhy. Součástí objektu sušky mohla být i malá předsíňka, ze které byly lísky vkládány do prostoru k sušení.

Hmatatelný doklad o existenci sušek na ovoce v Bítovanech zřejmě již neobjevíme. Je však možné, tak jak se říká - naděje umírá jako poslední, že se někde na staré půdě dřevěná líska na sušení ovoce najde. Prozatím nám nezbývá nic jiného, než se spolehnout na údaje z Katastru nemovitostí a vzpomínky pamětníků.

Ilustrační snímek k příspěvku č. 2017/2 (foto z 11.3.2017 — autor příspěvku)

Suška na ovoce ze Střítěže u Skutče přenesená v r.1973 do Souboru lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci.

Informační zdroje k příspěvku č. 2017/2:
ŠTĚPÁN, L.: *Kronika Veselého Kopce* (osobní poznámky zakladatele Souboru lidových staveb Vysočina). Zaječice, vlastním nákladem 1973, 245 s.
Katastr nemovitostí pro k. ú. Bítovany,
narativní prameny - pamětníci: Marie Pražanová *1922, Jan Pejcha *1931,
archiv, fotoarchiv a osobní poznámky autora příspěvku.

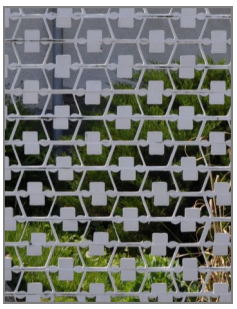
Opad z výroby jako dekorativní prvek (2017/3)

Při pozornějším pohledu na některé ploty, vrata a branky v naší obci můžeme shledávat pozoruhodný dekorativní prvek, který bezesporu můžeme zařadit mezi projevy lidové tvořivosti. Za zaznamenání stojí i okolnosti, které vedly k využití ocelových pásů, v podstatě odpadového materiálu po technologii výroby výstřižků z pásu plechu.

Pozornost si zaslouží i výrobce, který na zakázku zhotovoval ploty a branky pro místní i zákazníky z okolí Bítovan. Tím byl kovář Jan Smetánka, který v období před začátkem 2. světové války nakupoval odpadový materiál v chrudimské strojírenské firmě Františka Wiesnera.

Pan Smetánka vyráběl těžké ocelové ploty svařováním z jednotlivých pásů sestavených do dílů výplní v rámech. Spojením úzkých pásů do plochy tak vznikl zajímavý dekorativní prvek, který svým tvaroslovím závisel na okolnosti, co bylo před tím z pásu u Wiesnerů vystřiženo. Zda to byla podložka, úchytka, páčka, nebo i kávová lžička.

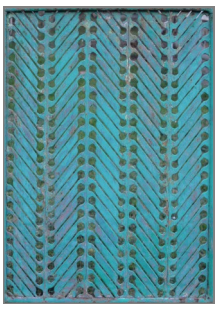
To, že ploty, vrata a branky pana Smetánky byly vyráběny z kvalitního materiálu, dosvědčuje skutečnost, že i více než po osmdesáti létech stále slouží svému účelu.

Detail plotového dílu
Bítovany čp.14

Detail dílu vrat
Bítovany čp.59

Detail dílu brány
Bítovany čp.60

Informační zdroje k příspěvku č. 2017/3:
archiv, fotoarchiv a osobní poznámky autora příspěvku.

Kotvice na Faráři – dramatický příběh pokračuje (2017/4)

Rybník Farář na jižním okraji obce je bezesporu přírodním klenotem Chrudimska. A jeden z drahokamů, který ho zdobí, činí z tohoto klenotu šperk významný i v rámci celých východních Čech.

Ano, řeč je samozřejmě o vodní rostlině kotvici plovoucí, hlavní figuře ve znaku obce. Jestliže vás zajímá, jak to s kotvicí na Faráři po opravě rybníka „vypadá," tak právě vám jsou určeny následující řádky.

Rekonstrukce rybníka v roce 2014 měla za cíl zejména stabilizovat přívod vody z Holetínky do rybníka. Neutěšený stav náhonu a vzdouvacího zařízení přinášel před opravou velké obtíže v hospodaření s vodou na rybníce. A to zejména v době mimořádných průtoků, tedy jak v době sucha, tak paradoxně i za povodní.

Na snímku z 28.2.2014 je zachyceno místo, kterým je nově veden (betonovým potrubím) přívod vody do rybníku Farář. Přibližně po 30 m, po překročení cesty, pokračuje přívod vody v původní trase koryta struhy. (Foto a text J. Pražan)

Opravena byla i hráz. Kromě výměny dřevěného vypouštěcího potrubí za nové plastové byly díky masivnímu jílovému těsnění návodního líce hráze eliminovány její průsaky. Není bez zajímavosti, že nedostatečně izolující hráz byla v případě Faráře řešena několikrát již v minulosti, o čemž svědčí i materiály dostupné v chrudimském archivu.

Například můžeme citovat ze záznamu pořízeného v rámci vodoprávního řízení v roce 1927: *„Při dnešním řízení bylo shledáno, že podél celého svahu při budovách mlýna vytékají na četných místech praménky vody, které zejména značné jsou v rohu hospodářské budovy, kde nalézá se skladiště hospodářských strojů. Vytékání praménků z hráze dá se vysvětliti provrtáním hráze krysami pižmovými."*

Ze zápisu je mimo jiné zřejmé, že ondatra pižmová, druh hlodavce pocházejícího ze Severní Ameriky a vysazeného v roce 1905 na panství Colloredo-Mansfeldů v Dobříši, byla již koncem dvacátých let minulého století běžnou součástí fauny Chrudimska.

Snímek z 15.1.2014 názorně představuje způsob, jakým bylo řešeno zamezení průsaků vody pod patu hráze na straně jejího návodního límce. Do drážky o hloubce cca 140 cm bylo podle paty hráze v celé její délce ve vrstvách uloženo jílové těsnění. Obrázek zachycuje hutnění těsnící drážky dálkově ovládaným vibračním válcem. (Foto a text J. Pražan)

Ale vraťme se zpět k našemu rybníku. Dokázala kotvice využít opravy rybníka a stabilnějších vodních poměrů k tomu, aby se její početnost zvýšila?

Je známým faktem, že před desítkami let pokrývaly její listové růžice téměř celou hladinu rybníka, aby posléze koncem 90. let minulého století zcela vymizela, až do jejího znovuobjevení na lokalitě v roce 2009. Od té doby je vývoj početnosti opravdu v duchu názvu článku dramatický, kdy po nárůstu populace přicházejí propady až k téměř „nulovému" stavu.

Snímek ojedinělého nálezu plodu kotvice plovoucí na rybníku Farář v r.2008. Foto z 2.8.2008 (J. Pražan)

Proč tomu tak je? Nutno poznamenat, že jev, kdy se velikost populace mění během několika málo let nebo i z roku na rok, je charakteristickým rysem u mnoha vodních rostlin. Na biochemické vlastnosti rybničního prostředí má vliv celá řada činitelů, průběhem počasí počínaje, přes kvalitu vody a množství v ní přítomných živin až po velikost a druh rybí obsádky.

Posledně jmenovaný faktor je přitom zásadní. Rybník Farář je v majetku České republiky a příslušnost s ním hospodařit má Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky. Ta rybník propachtovává firmě Rybářství Litomyšl, přičemž pravidla a omezení stanovená v pachtovní smlouvě mají za cíl, aby byly v rybníce vytvořeny ideální podmínky pro výskyt zde se vyskytujících chráněných druhů živočichů a rostlin.

Z hlediska kotvice, která klíčí z plodů „oříšků" (plody obsahující škroby, bílkoviny i tuky byly běžně od neolitu až do 18. století součástí stravy obyvatel Evropy) ze dna rybníka, je klíčovým faktorem udržení dobré průhlednosti vody. To by například v rybníce plném velkých kaprů, kteří ryjí při hledání potravy do dna a tím zakalují vodu, nebylo vůbec možné. Naopak při vysazení příliš malého množství ryb může souboj o přítomné volné živiny "vyhrát" jiná rostlina, která pak svým přemnožením kotvici vytlačí.

A právě to se v minulosti na Faráři stalo. Těmito vítězi byla jednak okřehku podobná rostlina závitka mnohokořenná, která svými drobnými lístky zcela pokryla hladinu a nepustila ke dnu světlo, nebo růžkatec ponořený, který prorostl vodní sloupec.

Klíčové je tedy dobře vybalancovat druh, množství a velikost rybí obsádky, což není úkol jednoduchý, nicméně minimálně v posledních třech letech se ho na Faráři daří plnit.

Z ryb se nasazuje jednoletý nebo dvouletý kapr, jednoletý lín a plůdek štiky v přiměřeném kusovém množství (například na jaře 2017 bylo nasazeno 15 tisíc jednoletých kaprů o celkové váze 300 kg, během sezóny pak byly cíleně přisazeny další tři tisíce; výlov je plánován na brzké jaro 2018).

Květ kotvice plovoucí (Foto Zuzana Růžičková)

Vše je samozřejmě ještě daleko složitější, do hry vstupuje ještě přikrmování ryb, nebo například riziko výskytu nepůvodního invazního druhu střevličky východní. Od roku 2015 dochází k postupnému nárůstu početnosti kotvice. V letošní sezóně rostla v několika souvislých plochách listových růžic o celkové početnosti několika set rostlin.

Snímek z 20.7.2017 zachycuje (zleva) Mgr. Vlastimila Peřinu, jeho kolegu Mgr. Martina Hobzu (oba z AOPK ČR) a Ing. Michala Pešatu z OŽPZ Krajského úřadu Pardubického kraje při pravidelné roční kontrole stavu fauny a flóry na rybníku Farář.

(Foto a text J. Pražan)

Rybník Farář je domovem celé řady dalších vzácných druhů. Žije zde například dnes už velmi vzácná drobná žába kuňka ohnivá, jejíž typický hlas „hu-hu-hu“ proslavil mlynář Ladislav Smoljak ve filmu Na samotě u lesa.

Zásadním objevem letošního roku byl nález kriticky ohroženého druhu obojživelníka - čolka velkého v tůni nad rybníkem. V rákosině na okraji rybníka pravidelně hnízdí dravec moták pochop.

Samice a samec čolka velkého. (Foto Jiří Neudert)

Přejme si, aby rybník Farář i v dalších letech „vzkvétal“, a to nejen kotvicí plovoucí, a mohl být cílem vycházek obyvatel obce!

Vlastimil Peřina

Informační zdroje k příspěvku č. 2017/4: archiv autora příspěvku

Autor článku připojuje poděkování vlastníkům pozemků přiléhajících k rybníku, bez jejichž vstřícného přístupu by rybník nebylo možné opravit. Jde o manžele Habalovi, Řandovi a Flídrovi. Velký dík patří i obci Bítovany a panu starostovi Jaromíru Pražanovi.

Bítovánky (2017/5)

První chalupy byly postaveny v letech 1703-1710 tehdejšími poddanými držitele panství F.J. ze Schonffeldu a v roce 1738 byly dány do vlastnictví, případně do dědičného nájmu. Tehdy bylo šest chalup úplně skryto ve velké bažantnici, která se prostírala po polích patřících nyní k Bítovánkům a sahala až k nynější silnici, která vede na zastávku ČD. Na druhou stranu byla rozprostřena na polích Na Boháčově a u Spálence, který se tehdy nazýval Spálený les.

První název osady je *„Wes w stareg Bittowanskeg Bažantniczy“*. Dokladem je gruntovní zápis z roku 1738 a matrika fary žumberecké.

Ottův Slovník naučný, Sommerův Místopis, Profousův Místopis i Popis okolí chrudimského od Antonína Rybičky však uvádějí, že zpočátku se osada nazývala *Bittowanek, Bittowanky*, později pak *(Sommer) Klein Bittovan* a potom *Malé Bittovanky*, počínaje 19. století *Bittowanky*.

Základem obce bylo šest chalup postavených po roku 1700. Jednalo se o poddanské chalupy, pouze chalupa č. 1 sloužila až do roku 1823 jako obydlí panských myslivců. Posledním panským hajným byl Matěj Čech.

Bítovánky, chalupa čp. 6, r. 1932, obraz z raného období tvorby zaječického rodáka, malíře a sochaře Františka Bílka (*1907 — †1985) .

Další rozšiřování obce proběhlo až po roce 1900, kdy byly postaveny čtyři další domky. Číslo 11 byl nejprve špýchárek u čísla 6, ten ale po roce 1930 přestal být trvale obýván a číslo bylo zrušeno. Toto číslo pak bylo obnoveno v roce 1970. Poslední novostavbou v obci je rekreační domek postavený kolem roku 1995. Ten ale není trvale obýván.

Počet obyvatel nyní nepřesahuje tři desítky, i když v roce 1910 zde žilo 73 občanů. Dva z nich se stali obětmi 1.světové války.

Dnes jsou Bítovánky klidovou zónou obce Bítovany. Stále platí slova Augusta Sedláčka *„octneme-li se se však mezi stromy a spatříme-li ten krásný obraz před námi, kterého žádný malíř na světě nedovede lépe namalovati, naplní se srdce naše líbeznou sladkostí a živobytí těší nás dvakrát více“.*

Informační zdroje k příspěvku č. 2017/5:

DALECKÁ, J.: *Bítovánky—vývoj osídlení* (zpracováno na základě podkladů Františka Machače). Bítovánky, vlastním nákladem 2005, 119 s.

Vlastivědné stránky Bítovan, č. 1 — 2017

Bítovany, prosinec 2017 - příloha Místního zpravodaje obce Bítovany č. 4/2017

Autoři příspěvků:

č. 2017/1, 2017/2 a 2017/3 - Ing. Bc. Jaromír Pražan, Bítovany 12, 538 51 Chrast

č. 2017/4 - Mgr. Vlastimil Peřina, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR , Regionální pracoviště Východní Čechy, oddělení Správa CHKO Železné hory, Náměstí 317, 538 25 Nasavrky

č. 2017/5 - Mgr. Jitka Dalecká, Bítovánky 1, 538 51 Chrast